

Kur'ân'ın Mahiyeti ve Tarihiyle İlgili Konular Bakımından Süyûtî'nin *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*'ı İle Muhammed b. Akîle'nin *ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinin Mukayesesi

Cevat Sevimli | ORCID: [0000-0003-0659-0825](https://orcid.org/0000-0003-0659-0825) | cevatsevimli@hotmail.com

Milli Eğitim Bakanlığı, Bursa, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/00jga9g46>

Öz

Kur'ân-ı Kerîm Allah tarafından insanları doğru yola ulaştırmak için gönderilmiş ilâhî bir kitaptır. Kur'ân'ı doğru anlama ilk devirlerden itibaren Müslümanların amacı haline gelmiştir. Kur'ân'ı anlama yolunda gerekli en önemli ilimlerden biri de tefsirdir. 'Ulûmu'l-Kur'ân ile tefsir ilmi Peygamber sonrasındaki ilk devirlerde birbirinin yerine kullanılırken daha sonraki asırlarda 'ulûmu'l-Kur'ân müstakil bir ilim haline gelmiştir. Tefsir âlimleri bu alanda birçok eser telif etmişlerdir. Zerkeşî'nin *el-Burhan*'ı ve Süyûtî'nin *el-İtkân*'ı bu sahada bilinen en meşhur eserlerdendir. Hicri 12. yy.'a geldiğinde İbn Akile Süyûtî'nin *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eseri üzerine bazı ilave, çıkarma, tenkit ve düzeltmeler yaparak *ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*'ı yazmıştır. Zerkeşî ve Süyûtî'nin 'ulûmu'l-Kur'ân sahasındaki eserleri tefsirle ilgilenen âlimlerin tamamı tarafından çok iyi tanınmaktadır, ancak İbn Akile ve eseri pek bilinmemektedir. Çalışmamızda İbn Akile ve eserini tanıtmak ve 'ulûmu'l-Kur'ân'ın gelişim seyrini göstererek bu alana katkı sağlamak da hedeflerimiz arasındadır. Yaptığımız araştırmada İbn Akile ve eserleri hakkında pek fazla çalışma yapılmadığı kanaati hâkim olmuştur. Bu sebeple makalemizi kaleme alarak bu alana bir katkı sağlamak amaçlanmıştır. Süyûtî'nin *el-İtkân*'ı seksen bölümden oluşurken, İbn Akile'nin *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*'ı yüz elli dört bölümden oluşmaktadır. Her iki eser de hacim olarak çok geniş olduğu için bütün olarak bir değerlendirme yerine belirli bir kısmını ele almanın daha uygun olacağı kanaatine varılmıştır. Kur'ân'ın mahiyeti ve tarihiyle ilgili konuların *el-İtkân*'da çok geniş ele alındığı görülmektedir. Bu konular *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*'ın da yaklaşık beşte birini kapsamaktadır. O yüzden makalenin kapsamının Kur'ân'ın mahiyeti ve tarihiyle ilgili bölümlerle sınırlandırılması uygun görüldü. Bu bölümler incelenip değerlendirilerek iki müellifin ve eserlerinin Kur'ân ilimlerine katkıları, ortak ve farklı yönleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Makalemizde yukarıda sıraladığımız hususlara açıklık getirmek amacıyla Süyûtî'nin *el-İtkân*'ının Muhammed b. Akile'nin *ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*'ıyla, Kur'ân'ın mahiyeti ve

tarihiyle ilgili bölümleri çerçevesinde mukayesesi yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Kur'ân ilimleri, Süyûtî, İbn Akîle, el-İtkân, ez-Ziyâde ve'l-İhsân.

Atıf Bilgisi

Sevimli, Cevat. "Kur'ân'ın Mahiyeti ve Tarihiyle İlgili Konular Bakımından Süyûtî'nin *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân'* ile Muhammed b. Akîle'nin *ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân'* adlı eserinin Mukayesesi". *Nisar* 2 (Mayıs 2023), 143-172.

Geliş Tarihi	09.04.2023
Kabul Tarihi	21.05.2023
Yayın Tarihi	31.05.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	nisardergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Comparison of Suyūti's *al-Itkân* and Ibn Akîle's *ez-Ziyāde ve al-Ihsan fî Ulūmi al-Qur'ân* in terms of the Subjects Related to the Nature and History of the Qur'ân

Cevat Sevimli | ORCID: [0000-0003-0659-0825](https://orcid.org/0000-0003-0659-0825) | cevatsevimli@hotmail.com

Ministry of National Education, Bursa, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/00jga9g46>

Abstract

The Qur'ân is a divine book sent by Allah to guide people to the right path. Understanding the Qur'ân correctly has been the goal of Muslims since the early ages. One of the most important sciences necessary for understanding the Qur'ân is Tafsir. While 'Ulūmu'l- Qur'ân and Tafsir were used interchangeably in the first periods after the Prophet, 'ulūmu'l-Qur'ân became an independent science in the following centuries. The scholars of tafsir have written many works in this field. Zerkeşî's *el-Burhan* and Suyūti's *al-Itkân* are among the most famous works known in this field. By the 12th century of Hijri, Ibn Akîle wrote *ez-Ziyāde ve al-Ihsan fî ulūmi al-Qur'ân* with some additions, deductions, criticisms and corrections were made on the work of Suyūti's *al-Itkan fî 'Ulūmi'l-Kur'an*. Zerkeşî and Suyūti are well known by all scholars interested in Tafsir, but Ibn Akîle and his work are not well known. In our study, it is aimed to introduce Ibn Akîle and his work and to contribute to this field by showing the developmental course of 'ulūmu'l-Qur'ân. In our research, it was concluded that there were not many studies on Ibn Akîle and his works. We aim to serve and contribute to this field by writing the article. While Suyūti's *al-Itkân* consists of eighty chapters, Ibn Akîle's *ez-Ziyāde ve al-Ihsan* consists of one hundred and fifty-four chapters. Since both works are very large in volume, it was concluded that it would be more appropriate to deal with a certain part of it rather than an evaluation as a whole. It is seen that the issues related to the nature and history of the Qur'ân are discussed extensively in *al-Itkân*. These subjects cover about one-fifth of *ez-Ziyāde ve al-Ihsan*. Therefore, it was deemed appropriate to limit the scope of the article to the sections related to the nature and history of the Qur'ân. By examining and evaluating these sections, the contributions, common and different aspects of the two authors and their works to Qur'anic sciences will be tried to be revealed. In order to clarify the issues listed above in our article, *al-Itkân* of Suyūti comparison will be made with Muhammed b. Akîle's *ez-Ziyāde ve al-Ihsan fî ulūmi al-Qur'ân* within the framework of the sections related to the nature and history of the Qur'ân.

Keywords

Qur'anic Sciences, Suyūti, Ibn Akîle, al-Itkân, ez-Ziyāde ve al-Ihsan,

Citation

Sevimli, Cevat. "Kur'ân'ın Mahiyeti ve Tarihiyle İlgili Konular Bakımından Süyûtî'nin *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân'* ile Muhammed b. Akîle'nin *ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinin Mukayesesi". *Nisar* 2 (Mayıs 2023), 143-172.

Date of Submission	09.04.2023
Date of Acceptance	21.05.2023
Date of Publication	31.05.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	nisardergisi@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm Allah tarafından insanları doğru yola sevk etmek ve rehberlik etmek için gönderilmiş ilahi bir kitaptır. İlahi vahyin doğru anlaşılması ve açıklanması ilk devirlerden itibaren Hz. Peygamber ve Müslümanların temel amacı olmuştur. İslami ilimlerin sistemli bir şekilde teşekkülü ile birlikte tefsir ilmi de bu ilimler arasında yerini almış, bu alanda müstakil eserler hicri II. asırdan itibaren kaleme alınmaya başlanmıştır.¹

Hz. Peygamber döneminde örnekleri görülen tefsir faaliyetleri sahabe döneminde devam etmiş, sonraki dönemde ise sistemleşmeye başlamıştır. 'Ulûmu'l-Kur'ân ise hicri VII. yy.dan itibaren tefsir ilmi içerisinde yer bulmaya ve artık müstakil bir ilim olarak anılmaya başlamıştır. 'Ulûmu'l-Kur'ân'a dair Muhammed b. Ali el-Üdfüvî'nin (ö. 388/998) *el-İstiğnâ fi 'ulûmi'l-Kur'ân*'ı, Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin (ö. 324/936) *el-Muhtezan fi 'ulûmi'l-Kur'ân* ve Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî'nin (ö. 328/940) *Acâ'ibü 'ulûmi'l-Kur'ân*'ı ilk akla gelen eserlerdendir. Ancak bu eserlerin muhteva itibarıyla tam manasıyla Kur'ân ilimlerinden bahsetmediği görülür. Adında ulûmu'l-Kur'ân tabirinin geçtiği ilk sistematik eserin Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) yirmi bir Kur'ân ilmini tanıttığı *Fünûnü'l-efnân* adlı kitabı olduğu kaynaklarda geçmektedir. Zerkeşî'nin (794/1392) *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*'ı ile Suyûtî'nin (911/1505) *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân* adlı kitapları ise daha sonraki yıllarda te'lif edilmiş meşhur eserlerdendir. Daha sonraki yıllarda da bu alanda eserler yazılmaya devam edilmiştir.²

Süyûtî'den sonra bu alanda en kapsamlı çalışmayı Muhammed b. Akile (ö. 1150/1737) *ez-Ziyâde ve'l- İhsân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserini telif ederek yapmıştır. Süyûtî'nin eserini Zerkeşî'nin *el-Burhan*'ının üzerine ilaveler yaparak oluşturduğu bilinir. İbn Akile de aynı metodla *el-İtkân* üzerine ziyadelerle daha geniş hacimli bir çalışma ortaya koymuştur. Zerkeşî Kur'ân ilimlerini 47'ye, Süyûtî 80'e, İbn Akile ise 154 bölüme ayırmıştır. Zerkeşî ve Süyûtî'nin eserleri tefsir sahasındaki âlimler tarafından çok iyi bilinmektedir. Ancak İbn Akile'nin eseri ilim dünyasında pek tanınmamaktadır.³

Çalışmamızda İbn Akile'nin eserinin kısmen tanıtılması, Süyûtî'nin eseriyle benzerlik ve farklılıklarını ortaya konulması hedeflenmektedir. Makalemizde *el-İtkân* ile *ez-Ziyâde ve'l- İhsân* adlı eserler bütün yönleriyle değil sadece Kur'ân'ın mahiyeti ve Kur'ân tarihi açısından bir karşılaştırmaya tabi tutulacaktır.

¹ Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-Müfessirân*, (Mısır: Dâru'l-Hadis, 2005), 1/53; Suyûtî, *el-İtkân*, 2/492-494; Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988), 34.

² Ebû Abdillâh Muhammed b. Bahâdîr b. Abdillâh Zerkeşî, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001) 1/104; Subhi es-Salih, *Kur'ân İlimleri*, çev. M. Sait Şimşek, (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2008), 123-127; Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü* (İstanbul: Marmara ilahiyat Vakfı Yayınları, 2006), 24-28.

³ Abdülhamit Birışık, "'Ulûmu'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/133.

1. 'Ulûmu'l-Kur'ân Kavramı

İlk dönemlerde 'Ulûmu'l-Kur'ân ile 'Ulûmu't-Tefsir aynı anlamda kullanılmıştır. 'Ulûmu'l-Kur'ân tamlaması literatürde, Kur'ân'la ilgili olan ve O'nun anlaşılmasına katkı sağlayan ilim dallarını bir araya toplayan ve inceleyen bir kavramdır.⁴

Kur'ân'ın indirildiği toplumun Araplardan oluşması ve Kur'ân dilinin Arapça olması sebebiyle vahiy dili kolaylıkla anlaşılabilmişti. Manası tam olarak anlaşılamayan çok az kelime ve ayet ise Hz. Peygamber'e sorularak müphemlik gideriliyordu. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in hayatta olduğu dönemden sonraki ilk asırlarda Kur'ân ilimlerine pek ihtiyaç olmadığı gibi sözlü kültürün hâkim olması sebebiyle de bu ilimlerin yazımına gereksinim duyulmamıştı.⁵

'Ulûmu'l-Kur'ân kavramının ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı konusunda net bir tarih yoktur. Ancak Zürcânî'ye (ö. 1367/1948) göre bu alanda yazılan ilk eser hicri V. asırda Ali b. İbrâhim b. Saîd el-Havfî (ö. 430/1038) tarafından yazılan *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*'dir. Ancak bu eser Kur'ân ilimlerinin bütün konularını hâvi değildir. İçerisinde 'ulûmu'l-Kur'ân kelimesi geçmediği halde bu konudan bahseden ilk eser olarak ise Hâris el-Muhâsibî'nin (ö. 243/857) *el-'Akl ve fehmü'l-Kur'ân*'i kabul edilir. Kur'ân ilimlerinin tamamını ele alan eserlerin ilk örneği olarak ise ez-Zerkeşî'nin *el-Burhan fî 'ulûmi'l-Kur'ân*'i bilinir. Daha sonra Süyûtî, İbn Akîle, Zürcânî ve daha birçok âlim bu alanda müstakil eserler ortaya koyarak Kur'ân ilimleri sahasına hizmet etmişlerdir.⁶

2. Muhammed b. Akîle'nin Hayatı ve ez-Ziyâde ve'l-İhsân Adlı Eseri

İbn Akîle hadis, tefsir, kelam, tasavvuf ve tarih alanlarında eserler verip tanınan bir şahsiyet olmasıyla beraber daha çok hadisçilik yönü ön plana çıkmıştır. Hâlbuki onun tefsir alanında günümüze ulaşan dört eseri mevcuttur. Onlar içerisinde de Kur'ân ilimleri sahasında en kapsamlı eserlerden biri olan *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*'ın ayrı bir yeri vardır. Eser hakkındaki bilgilendirmeden önce İbn Âkîle ile ilgili bazı tanıtıcı bilgiler vermenin müellifi ve eserini daha iyi anlamamıza faydalı olacağı kanaatindeyiz.

2.1. Hayatı

İbn Akîle lakabıyla tanınan müellifin tam adı Cemâlüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Saîd b. Akîle el-Mekkî el-Hanefî'dir.⁷ Babası gibi Akîle lakabıyla bilinir, İbn Akîle

⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'an*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2001) 2/149-150; Ebû'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Riyad: Mektebetü Maarife, 1996), 2/222.

⁵ Zürcânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-İrfân*, Matbaatü İsâ el-Bâbî elHalebî, yy, ts. , 1/29; Subhi es-Salih, *Kur'ân İlimleri*, 123.

⁶ Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1/28; Birişik, "Ulûmu'l-Kur'ân", 133; Demirci, *Tefsir Usulü*, 137-138.

⁷ Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002), 6/13; İsmail Paşa Bağdath, *Hedîyyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin* (Beyrut: Dâru İhyâi Tûrâsî'l-Arabî, t.y.), 2/323.

diye de meşhurdur.⁸ Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte *el-Mevâhibü'l-Cezîle* adlı eserinden anlaşıldığı kadarıyla 1070/1660 yılından sonra dünyaya geldiği tahmin edilmektedir.⁹ Hayatının büyük kısmını Mekke'de yaşamış ve 1150/1737 yılında Mekke'de vefat etmiştir.¹⁰ Küçük yaşlarda ilim tahsiline başlayan İbn Akîle öncelikle babasının vefat ederken kendisini emanet ettiği hocalardan dersler okumuştur. Ömrünün büyük kısmını geçirdiği Mekke şehri ilim merkezi olması ve hac, umre için gelen âlimlerle irtibat kurup onlardan ilim tahsil etmesi sebebiyle birçok ilim dalında yetkin hale gelmiştir. Muhammed b. Akîle hadîs, tefsir, akâid, tasavvuf ve siyer alanlarında eserler vermiş velûd bir âlimdir. Kaynaklarda çeşitli alanlarda isimleri doksan civarında olan eserinden yaklaşık otuz tanesi günümüze ulaşabilmiştir.¹¹ Eserlerinin büyük çoğunluğu İstanbul'da Hekimoğlu Ali Paşa ve Süleymaniye kütüphanelerindedir.¹²

2.2. ez-Ziyâde ve'l-Ihsân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân

Eser İbn Akîle'nin Kur'ân ilimleri sahasındaki eseridir. *el-Itkân*'dan yaklaşık bir buçuk asır sonra kaleme alınmıştır. Müellif eserini *el-Itkân* üzerine bir ziyâde çalışması olarak yaptığını ifade etmiş, bazı eksik gördüğü hususları tamamlamış ve yeni bölümler ihdâs ederek Kur'ân ilimleri sahasına hizmet etmeye çalışmıştır. Eserini yazarken bazen *el-Itkân*'daki bilgileri aynen almış, bazen kısmi ilave veya çıkarmalar yapmış, bazen de yeni bölümler oluşturarak konuya açıklık getirmeye gayret etmiştir. Bu alanda temel sayılabilecek olan Zerkeşî'nin *el-Burhan'ında* bu ilimlerin kırk yediye, Süyûtî'nin ise seksene ayırdığı bilinir. Müellifimiz İbn Akîle'nin bu iki eseri, daha çok *el-Itkân*'ı kendisine rehber alarak, üzerine ilaveler yapıp Kur'ân ilimlerinin sayısını yüz elli dörde çıkardığı bilinmektedir. Adeta bu alanda kendi devrine kadar yazılmış olan eserleri cem etmiş ve üzerine bir kat daha ilave etmiştir. Bu yüzden *ez-Ziyâde ve'l-Ihsân* bu alanda günümüze kadar yazılmış olan en kapsamlı eser olarak görülebilir. Nitekim müellif "Eğer tafsilatlı yazsaydım bu kitap yaklaşık dört yüz nev'ye çıkardı." demiştir.¹³

ez-Ziyâde ve'l-Ihsân fi Ulûmi'l-Kur'ân'ın bilinen üç yazmasından Süleymaniye Kütüphanesi'ndekinin (Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 5, 6 [954, 955], 295 + 261 varak) müellif nüshası olduğu anlaşılmaktadır. Diğer iki nüsha Süleymaniye (Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 105, 294 varak) ve Nevşehir Damad İbrâhim Paşa (nr. 48) kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bunlar dışında başka nüshasına rastlanmamıştır.¹⁴ Eseri ilk olarak 2009 yılında

⁸ Muhammed Halîl b Alî el-Murâdî, *Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karnî's-sânî aşer* (Bulak: el-Matbâatu'l-Mîriyye el-Âmire, Bulak 1301), 4/30.

⁹ Abdülhamit Birışık, "İbn Akîle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/305.

¹⁰ Murâdî, *Silkü'd-dürer*, 4/31; Bağdatlı İsmâil, *Hediyetü'l-ârifin*, 2/323.

¹¹ Birışık, "İbn Akîle", 305.

¹² Muhammed Zâhid el-Kevserî, *Fıkhü Ehlî'l-İrâk ve Hadîsuhum* (Kâhire: Dâru'l-Basâir, 1430/2009), 71.

¹³ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-Ihsân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (Riyad: Merkez-i Tefsir li'd-Dirâsati'l-Kur'âniyye, 2015), 1/91.

¹⁴ Birışık, "İbn Akîle", 304-306.

Muhammed Osman tahkik etmiş olup Beyrut'ta Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye tarafından üç cilt halinde basılmıştır.¹⁵ Birleşik Arap Emirlikleri'nde Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye'de Muhammed Safâ Şeyh İbrâhim Hakkı (nev': 1-45), Fehd b. Ali el-Andes (nev': 46-90), İbrâhim b. Muhammed el-Mahmûd (nev': 91-119), Muslih b. Abdülkerîm es-Sâmidî (nev': 120-143) ve Hâlid Abulkerîm el-Lâhim (nev': 144-154) eser üzerinde birer yüksek lisans tezi hazırlayarak büyük bölümünü tahkik etmişlerdir. Bu mastır tezi kabul edildikten sonra 2015 yılında Riyad'da Merkezi't-Tefsir li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye tarafından on cilt halinde yayınlanmıştır.¹⁶

Türkiye'de bu konudaki ilk çalışma 1990 yılında Marmara Üniversitesi'nde Abdulhamit Birişik'in "Muhammed b. Akîle ve eseri *ez-Ziyâde ve'l- İhsân fi Ulumu'l- Kur'ân'*" adlı yüksek lisans tezidir. Birişik bu çalışmada *ez-Ziyâde ve'l- İhsân'*ın baştan 22 bölümünü el yazması orijinalinden incelemiş ve müellifi ve eserlerini tanıtmıştır.¹⁷ Muhammed b. Akîle hakkında 1999 yılında yine Birişik tarafından Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde İbn Akîle maddesi yazılmış, burada müellif ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.¹⁸

3. *el-İtkân ile ez-Ziyâde ve'l-İhsân'*ın Kur'ân'ın Mahiyeti ve Tarihiyle İlgili Konular Bakımından Mukayesesi

Eser yazım geleneğimizde ziyâdât türü eserlerin önemli bir yeri vardır. Bu eserler esas aldıkları kitapların mütemmimi mesabesinde olan ve o ilmi olgunlaştıran çalışmalardır. Bu çalışmaların kaynak olarak aldıkları eserlerle aynı bilgilere yer verdiği gibi kaynak eserle ilgili tenkitler ve eklemeler de içerdiği görülmektedir.

İki eseri Kur'ân'ın mahiyeti ve tarihi ile ilgili bölümler açısından değerlendirdiğimizde birtakım ortak ve farklı yönlerinin olduğu dikkatimizi çekmektedir. İbn Akîle eserini yazarken *el-İtkân'*ı merkeze almış, bölümlerin başında bazen tamamen Süyûtî'yle aynı rivâyetleri ve bilgileri aktarmış, bazen "Süyûtî bu bölümü zikretmedi", bazen de "Süyûtî bu bölümü müstakil olarak zikretmedi, başka bölümün içerisinde zikretti." şeklinde açıklamalar yapmıştır. Aşağıda bu tasniflerle ilgili ayrıntılı bilgi ve örnekler verilmeye çalışılacaktır.

3.1. Kur'ân'ın Mahiyeti Ve Tarihiyle İlgili Konular Bakımından İki Eserde de Ortak Olan Bölümlerin Değerlendirmesi

Yaptığımız incelemeye göre Kur'ân'ın mahiyeti ve tarihi ile ilgili *ez-Ziyâde ve'l-İhsân'*da yaklaşık olarak kırk, *el-İtkân'*da ise yirmi üç bölüm olduğu görülür. Bu bölümlerden yaklaşık otuz tanesi iki eserde de ortaktır. Bu bölümlerden büyük oranda birbiriyle benzer

¹⁵ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l- İhsân fi 'Ulûmi'l- Kur'ân'*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009).

¹⁶ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l- İhsân fi 'Ulûmi'l- Kur'ân'*, (Riyad: Merkez-i Tefsir li'd-Dirâsati'l-Kur'âniyye, 2015).

¹⁷ Abdulhamit Birişik, *Muhammed b. Akîle ve eseri ez-Ziyâde ve'l- İhsân fi 'Ulûmi'l- Kur'ân'* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1990).

¹⁸ Birişik, "İbn Akîle", 304-306.

olanları makalenin hacmi açısından değerlendirme dışında tutmanın daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Birbirinden farklı olduğuna kanaat getirdiğimiz bölümleri karşılaştırdığımızda şu değerlendirmeler ortaya çıkmaktadır.

3.1.1. Vahyin Çeşitleri

Allah'ın bir beşer ile özel iletişimi olan vahiy perde arkasından, bir elçi gönderilmesi ya da Allah'ın izni ile dilediğini vahyetmesi şeklinde olabilir.¹⁹ Nebilerin sonuncusu olan Hz. Peygamber 23 yıllık risalet döneminde vahyi değişik şekillerde almıştır. Hz. Aişe'nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber bazen çingirak sesini andıran bir sesle, bazen vahiy meleğinin görünmeden veya insan suretinde görünerek gelmesiyle vahiy almıştır.²⁰ Bu konu Kur'ân ilimleri içerisinde de büyük önem arz etmiştir. Süyûtî ve İbn Akile bu konuyu eserlerinde ayrıntılı olarak ele almışlardır.

Bu bölüm Süyûtî ve İbn-i Akile'de ortaktır. Süyûtî bu konuyu on altıncı bölümde "Kur'ân'ın İndiriliş Şekli" ana başlığının altında "Vahyin Geliş Şekilleri" alt başlığında ele almıştır. İbn-i Akile ise aynı konuyu eserinin üçüncü ana başlığı olarak "Vahyin Çeşitleri" ilmi adı altında incelemiştir. İki eseri karşılaştırdığımızda: Süyûtî'nin konuyu beş, İbn-i Akile'nin ise dört alt başlıkta incelediğini görmekteyiz. Süyûtî "Ulemanın görüşlerini şöyle sıralayabiliriz:" deyip şu maddeleri saymıştır: "Cebrâil'in zil sesi gibi bir sesle gelmesi, vahyin Hz. Peygamber'in ruhuna üfürülmesi, Cebrâil'in insan şeklinde gelmesi ve onunla konuşması, meleğin uykuda gelmesi, Allah'la konuşması". Süyûtî âyetlerden örnekler vererek konuyu açıklamıştır.²¹ İbn-i Akile ise vahyin geliş şekillerini şu maddelere ayırmıştır: Rüya, ilham, melek ve Allah'la konuşma. Yine örnek sûre ve âyetlerle başlıklar desteklenmiştir. Bazı küçük farklılıklarla beraber Süyûtî'nin alt başlıkta incelediği konuya İbn-i Akile'nin müstakil başlıkta yer verdiği görülmektedir.²²

3.1.2. Kur'ân'ın Levh-i Mahfûzdan Dünya Semasına İnişi ve Hikmeti

Kaynaklarda Kur'ân-Kerîm'in levh-i mahfûzdan dünya semasına bir defada indiği, oradan da yaklaşık yirmi üç yılda Hz. Peygamber'e parça parça indiğine dair farklı rivâyetler geçmektedir.²³ Diğer kutsal kitaplar bir kerede topluca inmiş, Kur'ân ise peyderpey inmiştir. Bu durum Peygamber efendimizin diğer peygamberlere, Kur'ân-ı Kerîm'in de diğer kutsal kitaplara üstünlüğünün belirtisi olarak görülmektedir.²⁴

Kur'ân'ın indirilişle ilgili geniş bilgilerin yer aldığı bu bölüm iki eserde de ortaktır. Süyûtî bu konuyu on altıncı bölümde "Kur'ân'ın İndiriliş Şekli" ana başlığının altında

¹⁹ eş-Şûrâ 42/51.

²⁰ Buhari, Bed'u'l-Vahy 2, Bed'u'l-Halk 6.

²¹ Suyûtî, *el-Itkân*, 1/127-128.

²² İbn Akile, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/118-120.

²³ Bu husustaki tartışmalar hakkında geniş bilgi için bk. Ali Durmuş, *Ehl-i Sünnet Akâidi* (Ankara: İksad Yayınevi, 2022), 25-27.

²⁴ Suyûtî, *el-Itkân*, 1/116-118.

“Kur'ân'ın Dünya Semasına İndirilişindeki Hikmet” ve “Âyetlerin Belli Sayılarla Nüzulü” alt başlıkları altında incelemiştir. İbn-i Akîle ise aynı konuyu eserinin yedinci ana başlığı olarak ele almıştır. Süyûtî “Kur'ân'ın İndiriliş Şekli” bölümünü on alt başlığa ayırmış, bunlardan bir, iki, üç ve beşinci alt başlıkta İbn Akîle'nin yedinci bölümde işlediği konuyu ele almıştır.²⁵ Rivâyetler ikisinde de büyük oranda aynıdır. İbn Akîle Süyûtî'nin daha geniş ele aldığı konunun adeta özetini yapmıştır.²⁶

3.1.3. Kur'ân'dan İlk İnen Âyetler

Genel kabule göre Kur'ân-ı Kerîm 610 yılı ramazan ayında nâzil olmaya başlamış ve yaklaşık yirmi üç yıllık bir sürede parça parça tamamlanmıştır. İlk inen sûrenin hangisi olduğu konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bunlardan meşhur olan görüşlere göre ilk inen Alak/96, Müddessir/74 ve Fâtiha/1 sûreleri ile besmeledir.²⁷

Bu bölüm Süyûtî ve İbn-i Akîle'de ortaktır. *el-İtkân*'da yedinci bölümde “İlk Nâzil Olan Âyetler” başlığı altında ele alınmıştır. İbn Akîle ise konuyu dokuzuncu nevide “İlk Ne İndi?” başlığı altında incelemiştir. Süyûtî ilk inen âyetlerle ilgili rivâyetlere yer vermiş, Alak/96 sûresinin iniş sürecini anlattıktan sonra sahabe ve tâbîinden sûre ile ilgili rivâyetleri zikretmiştir. Daha sonra Müddessir/74 sûresi, Fâtiha/1 sûresi ve besmele ile ilgili rivâyetleri sıralamıştır. Bunun ardından “Mekke ve Medine'de İlk İnen Sûreler” başlığını açmış ve bu başlığın altında sûreleri Mekkî ve Medenî olarak ayıran rivâyetleri sıralamıştır. Son olarak Süyûtî “Belirli Konularda İlk İnen Âyetler” başlığını açmış, fazla ayrıntıya girmeden örneklendirerek konuyu nihâyetlendirmiştir.²⁸

İbn Akîle Alak/96 sûresi ile ilgili daha fazla rivâyete yer vermiştir. Sonrasında Müddessir/74, Fâtiha/1 ve besmele ile ilgili rivâyetleri de Süyûtî'den daha ayrıntılı şekilde yazdığı görülür. Ancak Süyûtî'nin iki alt başlığına değinmemiş, Besmele ile ilgili rivâyetlerden sonra konuya son vermiştir.²⁹

3.1.4. Kur'ân'dan En Son İnen Âyetler

Yaklaşık yirmi üç yıl süren vahiy sürecinin tamamlanması Kur'ân tarihi açısından çok büyük önem arz etmektedir. En son inen âyet ve sûrenin hangisi olduğu konusunda da farklı rivâyetler vardır. Buhârî ve Müslim'de yer alan rivâyetlere göre en son nazil olan âyet “Senden fetva istiyorlar. De ki: Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor...” meâlindeki âyet³⁰, son inen sûre ise Tevbe/9 sûresidir. Başka bir

²⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/116-126.

²⁶ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/152-158.

²⁷ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/166.

²⁸ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/69-76.

²⁹ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/166-177.

³⁰ en-Nisâ 4/176.

rivâyete göre de en son inen âyet “Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve gerçekten iman etmişsiniz fâizden kalanı bırakın...”³¹ meâlindeki âyettir.³²

Süyûtî'nin sekizinci bölümde “Son Nâzil Olan Âyetler” başlığı altında incelediği bölümü, İbn Akîle onuncu nevide “Kur'ân'dan En Son Ne İndi?” başlığı altında açıklamıştır. Süyûtî eserinde son inen âyetler hakkındaki birçok farklı rivâyeti zikretmiştir. Bunu yaparken de “Herkes kendine sorulduğu şekliyle cevaplamıştır.” diye yorum yapmıştır.³³

İbn Akîle ise Süyûtî'deki rivâyetleri aynen almış ve farklı görüşler eklememiştir. Hatta Süyûtî İbn Akîle'den daha fazla rivâyete yer vermiştir.³⁴

3.1.5. Mekkî ve Medenî Âyetler

Kur'ân âyetlerinin indiği yerler âyetleri doğru anlamamız için çok büyük önem arz etmektedir. Genel kabule göre çoğunluğu Mekke'de inen âyetlere “Mekkî”, çoğunluğu Medine'de inen âyetlere “Medenî” âyetler denmiştir. Yine başka bir tasnife göre hicretten önce inen âyetler Mekkî, sonra inenler ise Medenî olarak kabul edilmiştir. Bu konuda çok fazla tasnif mevcuttur.³⁵ Kur'ân'ın genel muhtevasına baktığımızda Mekkî ve Medenî âyetlerin hitap, hüküm, üslup ve daha birçok hususta birbirinden ayrıldığı dikkatimizi çekmektedir. Bu da Mekkî ve Medenî ilmini ve özelliklerini bilmenin Kur'ân'ı anlama konusunda ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.³⁶ Mekkî sûrelerde ana konu genellikle tevhid, nübüvvet ve ahiret olmuş, Mekke'de hâkim olan inanç bunalımını çözmek ve insanların dikkatini çekmek amacıyla sûreler etkileyici bir üslupla süslenmiş ve tasvir metodu çok kullanılmıştır.³⁷ Medenî sûrelerde ise daha çok cihat, nikâh, miras, suç ve cezalar gibi toplumsal konuların yer aldığı görülmektedir.³⁸

Süyûtî'nin birinci İbn Akîle'nin on dördüncü bölümde incelediği konunun başlıkları aynıdır. Süyûtî “Mekkî ve Medenî Âyetleri Bilmenin Faydaları” başlığıyla konuya başlamış, Mekkî âyetleri bilmenin faydasının hangi âyetin önce hangi âyetin sonra indiğini öğrenmek ve aynı zamanda nâsih ve muhassis olan âyetleri anlamamıza katkı

³¹ el-Bakara 2/278.

³² Suyûtî, *el-Itkân*, 1/78; İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/180.

³³ Suyûtî, *el-Itkân*, 1/78-82.

³⁴ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/180-182.

³⁵ Suyûtî, *el-Itkân*, 1/27-30.

³⁶ Zürcânî, Muhammed Abdülazîm, Kur'ân İlimleri Menâhilü'l-İrfân Tercümesi (Menâhilü'l-İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân), Çev. (Doç. Dr. Halil Aldemir, Yrd. Doç. Dr. Ramazan Şahan), Bekâ Yayıncılık, İstanbul 2015, 1/290-293; es-Salih, *Kur'ân İlimleri*, 171-175.

³⁷ Tuğberk, Yavuz, “Sûreler Arasındaki Bağlamsal Yönler -Mekkî Sûreler Özelinde-”, *UMDE Dini Tetkikler Dergisi* 5/2 (Aralık/December 2022), 243.

³⁸ Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1/163.

sağlayacağını ifade etmiştir. Daha sonra Mekke ve Medine'de nâzil olan sûreleri tek tek saymış, iniş yeri konusunda ihtilaf olanları da ayrı başlıklar altında sıralamıştır.³⁹

İbn Akîle bu hususta farklı bir başlık açmamış olmakla birlikte rivayetlerinde farklılıklar görülmektedir. Süyûtî Mekkî ve Medenî sûreler hakkında tek tek başlıklar açıp bütün farklı rivâyetleri sıralamış, İbn Akîle ise bunlardan bazılarına yer vermiştir. Süyûtî'nin bu bâb altında *ez-Ziyâde* de olmayan uzunca bir şiire yer verdiği de müşahede edilmektedir.⁴⁰

3.1.6. Medenî Sûrelerdeki Mekkî Âyetler ve Mekkî Sûrelerdeki Medenî Âyetler

Esbâb-ı nüzûl rivayetlerine bütüncül bir gözle bakıldığında tamamı Mekkî veya Medenî olan sureler görüldüğü gibi farklı gerekçelere istinaden Mekkî ve Medenî âyetlerin iç içe olabileceği düşüncesine de varılabilir. Bazı âyetlerin de hem Mekke'de hem Medine'de indiğine dair rivayetler vardır. Mekke'de sorulan bir soru üzerine inen âyet, Medine'de benzer başka bir soru üzerine tekrar edilince Medine'de yeniden nâzil olmuş gibi algılanmıştır.⁴¹ İslam âlimleri Mekkî ve Medenî sûrelerin karakteristik özelliklerini ortaya koyan tasnifler yapmışlardır. Örneğin Mekkî âyetlerde hitabın genellikle “Ey insanlar” şeklinde, Medenî âyetlerde ise “Ey iman edenler” şeklinde olduğu bilgisi Kur'ân ilimleri eserinde mevcuttur. Ancak bu tasnife uymayan âyetler de vardır.⁴²

Süyûtî bu konuyu birinci bölümün içerisinde alt başlık olarak işlemiş, İbn Akîle ise on beşinci bölümde müstakil olarak ele almıştır. *El-İtkân*'da bu konu “Âyetlerinin Bir Kısmı Mekke'de Bir Kısmı Medine'de İnen Sûreler” ve “Mekkî ve Medenî Âyetlerin Özellikleri” başlıkları altında incelenmiştir. Bu başlıklarda sûreler hakkındaki rivâyetleri, âyetleri farklı yerlerde inişine göre ayrı ayrı ele alarak değerlendirmiştir. Son olarak Süyûtî konu ile ilgili faydalı bilgiler başlığı altında bazı bilgiler aktarmıştır.⁴³ İbn Akîle de sûreleri ayrı ayrı ele almıştır. Ortak rivâyetler olmakla beraber İbn Akîle'nin eserinde örneklendirmenin daha fazla olduğu ve konunun daha teferruatlı işlendiği görülmektedir.⁴⁴

3.1.7. Gündüz ve Gece İnen Âyetler

Kur'ân âyetleri Peygamber efendimize günün değişik vakitlerinde inzâl olmuştur. Bir görüşe göre Kur'ân'ın büyük çoğunluğu gündüz nâzil olmuştur. Gündüz inen âyetlere “Nehâri”, gece inen âyetlere ise “Leylî” ismi verilmiştir.⁴⁵

³⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/27-52.

⁴⁰ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/204-220.

⁴¹ Serinsu, Ahmet Nedim, Kur'ân ve Bağlam, Şûle Yayınları, İstanbul 2012, 97.

⁴² Nasr Hamid Ebu Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı -Metin Anlayışımız ve Kur'an İlimleri Üzerine*, Çev. Mehmet Emin Maşalı, (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2001), 104.

⁴³ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/41-48.

⁴⁴ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/220-246.

⁴⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/60.

Süyûtî'nin üçüncü bölümde “Nehâri ve Leylî” başlığı altında incelediği bölümü, İbn Akîle on dokuzuncu bölümde “Kur'ân'dan Gündüz Ne İndi? Gece Ne İndi?” başlığı altında incelemiştir. Süyûtî “Gündüz inen âyet çoktur.” dedikten sonra gece inen âyetleri açıklamaya geçmiştir. Kiblenin tahvîli âyeti hakkında geniş rivâyetlere yer vermiştir.⁴⁶

İbn Akîle bazı ortak örneklerden bahsetmekle beraber kiblenin tahvîli, Ahzab/33 suresinin 59. ayetinde zikredilen kadınların gece dışarı çıkmaları ve Mürselat/77 sûresi ile ilgili rivâyetlere değinmemiştir. Süyûtî “Seher Vakti İnen Âyetler”, İbn Akîle de “Sabah İnen Âyetler” şeklinde alt başlık açmıştır.⁴⁷

3.1.8. Hadarî (mukimken inen) ve Seferî (yolculukta inen) Âyetler

Kur'ân âyetleri Hz. Peygamber'e bazen bir yerde mukimken bazen de yolculuk sırasında nâzil olmuştur. Mukimken indirilen âyetlere “Hadarî”, yolculuk sırasında indirilenlere ise “Seferî” âyetler denmiştir.⁴⁸

Süyûtî'nin ikinci bölümde “Hadarî ve Seferî Âyetler” başlığı altında incelediği bölümü İbn Akîle yirmi birinci nevide “Hadarî ve Seferî İlmi” başlığında incelemiştir. Her iki müellif de tanımlarından bahsetmeden doğrudan bu konudaki örnek âyetlere geçmişlerdir. Süyûtî hadarî âyetlerin çok olduğunu söylemiş ve seferî âyetlerle ilgili rivâyetlere eleştirileriyle birlikte ağırlıklı yer vermiştir.⁴⁹

İbn Akîle de hadarî konusunda *el-İtkân* 'daki rivâyetlere yer vermiş, seferî âyetler konusunda Süyûtî'nin zikretmediği başka âyetleri de örnek vermiştir. Ancak *el-İtkân*'da örnek daha fazladır. Hadarî ile kıyasladığımızda ikisi de seferî âyetler konusunda pek ayrıntıya girmemişlerdir.⁵⁰

3.1.9. Firaşî (yatakta iken inen) ve Nevmî (uykuda ilen inen) Âyetler

Vahyin Hz. Peygamber'e bazen yatakta bazen de uyurken geldiği kaynaklarda geçmektedir. Yatarken gelen âyetlere “Firaşî”, uyurken gelenlere ise “Nevmî” âyetler ismi verilmiştir.⁵¹

Süyûtî'nin beşinci İbn Akîle'nin yirmi ikinci bölümde incelediği konunun başlıkları ayıdır. Süyûtî firaşî âyetlere *el-Mâide*/5 67, *Tevbe*/9 sûresi 118-120'yi örnek vermiş ve kısaca açıklamıştır. Uykuda inenlere de *Kevser*/108 sûresini örnek vermiştir.⁵²

İbn Akîle ise firaşî âyetleri daha ayrıntılı açıklamış ve *et-Tevbe*/9 102-103, *el-Müzzemmil*/73 1, *el-Müddessir*/74 1-5. âyetleri örnek vermiştir. Konuyla ilgili Ebû

⁴⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/60-63.

⁴⁷ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/264-267.

⁴⁸ Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usulü* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971), 48.

⁴⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/53-58.

⁵⁰ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/274-281.

⁵¹ Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usulü*, 49-50.

⁵² Süyûtî, *el-İtkân*, 1/66-67.

Lübâbe'den birçok rivâyete yer vermiştir. Uykuda inenlere O da Kevser/108 sûresini örnek vermiş, bunun yanında Alak/96 sûresinin de uykuda indiğine dair Kelâf'den (ö. 634/1237) hadîs rivâyetlerine değinmiştir.⁵³

3.1.10. Esbâb-ı Nüzûl ve Faydaları

Esbâb-ı nüzûl; âyetlerin indirilmesine yol açan olay, durum veya soruyu ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Kur'ân'ın doğru anlaşılmasında önemi çok büyüktür. Ancak her âyet için bir nüzûl sebebi yoktur. Âlimler beş yüz civarında âyetin sebep-i nüzûlü olduğunu ifade etmişlerdir.⁵⁴

Süyûtî'nin dokuz İbn Akîle'nin yirmi üçüncü bölümde incelediği konunun başlıkları aynıdır. Süyûtî “Kur'ân'ın Nüzûl Şekli” başlığı altında dört maddede sebep-i nüzûlün önemini anlatmış, örnekler vermiştir. Daha sonra “Lafzın Umumi Oluşu, Tahsis İfade Edenler, Sebebin Hususi Lafzın Umumi Oluşu” başlıklarıyla konuyu işlemeye devam etmiştir. Nüzûl sebebi birden fazla olan âyetlerde izlenecek yolu beş maddede anlattıktan sonra “Senedi Uzlaştırmak Mümkün Olmazsa Nüzûlün Tekrarına Hamledilir” başlığı açmış ve örneklendirmiştir. Son olarak “Birden Fazla Âyetin Bir Sebebi Olması” başlığını açmış ve “Bu konuda müstakil eser vermiş, benden daha ayrıntılı bilgi veren eser yoktur.” yorumunu yapmıştır.⁵⁵

İbn Akîle Süyûtî'nin başta yazdığı dört maddeyi aynen almış, *el-İtkân* örnek çeşitliliği açısından *ez-Ziyâde*'den daha zengin görünmektedir. İbn Akîle Süyûtî'den farklı olarak “Faide” alt başlığında, sebep-i nüzûlü birden fazla olan âyetlerde takip edilmesi gereken beş metodu yazmıştır. Daha sonra İbn Akîle Süyûtî'de olduğu gibi “Senetleri Cem Etmek Mümkün Değilse Nüzûlün Tekrarına Hamledilir” alt başlığı açmış ve örneklerle açıklamıştır.⁵⁶

3.1.11. Herhangi Bir Kimsenin Sözüne Muvâfık İnen Âyetler

Kur'ân âyetleri bazen sahabeden birinin söylediği bir ifadeye uygun olarak indirilmiştir. Bu konu sebep-i nüzûlün devamı olarak görülebilir. Bu konunun merkezini Hz. Ömer'in sözlerine muvâfık inen âyetler teşkil etmektedir.⁵⁷

Süyûtî onuncu bölümde “Bazı Sahabelerin Sözlerine Uygun İnen Âyetler” başlığında incelemiş, İbn Akîle ise yirmi dördüncü nevide “Birisinin Sözüne Muvâfık İnenler” başlığında ele almıştır. Süyûtî Hz. Ömer hakkında inen üç âyeti belirttiikten sonra Mü'minûn/23 14 ve Bakara/2 98. âyetler hakkındaki rivâyetleri zikretmiştir. Daha sonra

⁵³ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l- İhsân*, 1/284-290.

⁵⁴ İbn Teymiyye, *Mukaddime fî usûli't-tefsîr*, Dımaşk 1936, s. 10; Muhsin Demirci, “Esbâb-ı Nüzûl” , *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/360.

⁵⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/83-97.

⁵⁶ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l- İhsân*, 1/292-310.

⁵⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/99.

Zeyd b. Hârîse'nin sözü üzerine “*bu büyük bir bühtandır.*” âyeti⁵⁸, iki kadının sözü üzerine Âl-i İmrân/3 140. âyet ve Mus'ab b. Umeyr hakkında inen Âl-i İmrân/3 144. âyetleri örnek vererek konuyu sürdürmüştür.⁵⁹

İbn Akîle Hz. Ömer'in sözlerine uygun inen 11 âyetten bahsediyor. Süyûtî'nin 3 rivâyetinin üzerine el-Enfâl/8 67, el-Mü'minûn/23 14 ve bazı başka âyetleri örnek vermiştir. El-Bakara/2 98 hakkında Süyûtî'den farklı daha geniş rivâyetlere yer vermiş. Et-Tahrîm/66 4, et-Tevbe/9 84, el-Münâfikûn/63 6. âyetler hakkındaki rivâyetler Süyûtî'de yer almamış. En-Nûr/24 16. âyet hakkında Süyûtî, “Sa'd b. Muâz dedi.” diyor, İbn Akîle ise “Hz. Ömer dedi.” diyor. İbn Akîle içkiyi yasaklayan 3 âyetle ilgili “Hz. Ömer'in sözleri vardır” rivâyetlerini sıralıyor. Bunun yanında Hz. Ömer'le ilgili 14 rivâyete yer veriyor. El-Vâkıa/56 13, 39, 40, en-Nûr/24 16 gibi daha birçok rivâyete değiniyor. İbn Akîle lafzî muvâfakat ve manevî muvâfakat şeklinde bir ayrıma gidiyor. Hz. Ömer'in sözleri hakkındaki rivâyetlerin dışındakileri manevî olarak sınıflandırıyor. Bunların yanında Âl-i İmrân/3 140, 144, el-Bakara/2 144. âyetler hakkındaki rivâyetler İbn Akîle'de de mevcuttur. Son olarak Süyûtî, “Cebrâil ve Meleklerin Sözleri Hakkındaki Rivâyetler” şeklinde bir başlık açmış, İbn Akîle ise farklı olarak “Resûlullah ve Sahabenin Sözlerine Uygun İnen Âyetler” adı altında bazı değerlendirmelerde bulunmuştur.⁶⁰

3.1.12. İniş Tekerrür Eden Âyetler

Kur'ân âyetlerinden büyük çoğunluğu bir defa indirilmekle beraber bazıları önemlerine binâen farklı bir zaman ve yerde tekrar indirilmiştir.

Süyûtî'nin on bir İbn Akîle'nin yirmi beşinci bölümde incelediği konunun başlıkları aynıdır. Süyûtî Zerkeşî'den bazı rivâyetlere yer vermiş. Kıraat vecihlerini nüzûlü tekrar edenlere örnek vermiş. Bunun yanında nüzûlü tekrar edenleri kabul etmeyenlerin görüşlerini de zikretmiştir.⁶¹

İbn Akîle büyük oranda Süyûtî ile aynı konulara değinmiş, eksik bıraktığı hususlarda Süyûtî'ye göndermeler yapmıştır.⁶²

3.1.13. Hükümü Nüzûlünden, Nüzûlü Hükümünden Sonraya Kalan Âyetler

Kur'ân âyetleri bazen iner, ancak hükümü daha sonra uygulanır. A'lâ sûresi/87 14-15. âyetler buna örnektir: “*Doğrusu kurtuluşa ermiştir her türlü kötülük ve günahlardan arınan. Rabbinin ismini anıp namaz kılan.*” Burada “kurtuluşa ermiştir” lafzından kasıt “ahirette kurtuluşa erecektir” demek olup, mâzî sığası kesinliği ifade etmek için kullanılmıştır. Bazen de mevcut uygulanan bir hüküm vardır, bu konu hakkında sonradan bir âyet iner. Zekâtın kimlere verileceğini açıklayan Tevbe/9 sûresi 60. ayette buna örnektir. Nitekim bu

⁵⁸ en-Nur 24/16.

⁵⁹ Süyûtî, *el-Itkân*, 1/99-101.

⁶⁰ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/312-325.

⁶¹ Süyûtî, *el-Itkân*, 1/102-103.

⁶² İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/328-330.

ayet hicretin 9. yılında nâzil olmuştur. Oysa zekât hicretin ilk yıllarında bu ayet inmeden önce farz kılınmıştı.⁶³

Süyûtî'nin on ikinci İbn Akîle'nin yirmi altıncı bölümde incelediği konunun başlıkları aynıdır. Süyûtî ve İbn Akîle hemen hemen aynı şekilde konu hakkında bilgi vermişlerdir. İbn Akîle farklı olarak Halebî'nin (ö. 956/1549) *Sîret'ül-Halebî* adlı eserinden fitır sadakası ile ilgili bir rivâyete yer vermiştir. Akîle konuyu iki başlığa ayırmış, Süyûtî ise bütün olarak ele almıştır. Yine İbn Akîle cuma namazıyla ilgili Süyûtî'de olmayan bir hadîs rivâyetini zikretmiştir.⁶⁴

3.1.14. Ayrı Ayrı ve Toplu Olarak İndirilen Âyetler

Âyetlerin büyük çoğunluğu ayrı ayrı indirilmiştir. Kısa sûrelerden Alak/96 ve Duhâ/93 sûreleri buna örnektir. Bütün olarak indirilen kısa sûrelere ise el-Fâtiha/1, el-İhlâs/112, el-Kevser/108, Tebbet/111, en-Nasr/110, el-Felak/113 ve en-Nâs/114'tır.⁶⁵

Süyûtî'nin on üç İbn Akîle'nin yirmi yedinci bölümde incelediği konunun başlıkları aynıdır. Süyûtî bütün olarak indirilenlere sekiz, İbn Akîle on bir örnek vermiştir.⁶⁶ İbn Akîle Süyûtî'ye ziyâde olarak el-Fâtiha/1, el-İhlâs/112, el-Kevser/108, el-Kâfirûn/109, en-Nasr/110, Tebbet/111, el-Felâk/113 ve Nâs/114 sûrelerinin sebep-i nüzûl rivâyetlerine yer vermiştir. Mürselât/77 sûresi hakkındaki rivâyet her ikisinde de mevcuttur. Bunların yanında İbn Akîle Saf/61 sûresini ayrıntılı ele almış, el-Haşr/59 ve Münâfikûn/63 sûreleri hakkındaki rivâyetlere de değinmiştir.⁶⁷

3.1.15. Bir Grup Melek İnen ve Cebrâil'in Tek Başına Getirdiği Âyetler

Bu konuda kaynaklarda geçen rivâyetlere göre En'âm/6 sûresinin inişinde yetmiş bin melek hazır bulunmuştur. Yine Fâtiha/1 sûresi seksen bin, Âyete'l-Kürsi otuz bin, Yâsîn/36 sûresi otuz bin, Zuhruf/43 sûresi 45. âyet de yirmi bin meleğin refakatinde indirilmiştir. Kur'ân'ın geri kalan kısmını ise Cebrâil münferit olarak indirmiştir.⁶⁸

Süyûtî'nin on dört İbn Akîle'nin yirmi sekizinci bölümde incelediği konunun başlıkları aynıdır. Her iki müellif de yukarıda geçen rivâyetlerin değerlendirmesini yapmış ve bazılarını kabul etmemişlerdir. Bölümün baş tarafları ikisinde de aynı, Süyûtî İbn Akîle'den farklı olarak "Arşın Hazinesinden Nâzil Olan Âyetler" diye bir bölüm ilave etmiştir.⁶⁹

⁶³ Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'an*, 1/57-58; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/106.

⁶⁴ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/332-339.

⁶⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/107.

⁶⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/108.

⁶⁷ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/342-349.

⁶⁸ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/352.

⁶⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/109-111.

3.1.16. Bazı Peygamberlere de İnen Âyetler ile Sadece Hz. Peygamber'e İnen Âyetler

Bilindiği gibi vahiy bütün Peygamberlere gönderilen mesajların ortak adıdır. Aynı kaynaktan beslendikleri için bütün kutsal kitaplarda ortak olan mesajlar vardır.⁷⁰ Ancak diğer kutsal kitaplar tahrif edildiği için hangi kısmının ve ne kadarının bozulmadan kaldığını bilememekteyiz. Hadîs rivâyetlerinden edindiğimiz bilgilere göre bazı âyetlerin benzerleri diğer peygamberlere de indirilmiştir. Bazı âyetler ise sadece Hz. Muhammed'e indirilmiştir. Örneğin A'lâ/87 sûresi nâzil olduğunda Peygamber efendimiz şöyle buyurmuştur: A'lâ/87 sûresinin tamamı Hz. İbrahim ve Hz. Mûsa'nın suhufunda mevcuttu. Necm/53 sûresinin 1-56. âyetleri de Hz. İbrahim'in suhufunda mevcuttu. Başka bir rivâyette ise el-Fâtiha/1, Âyetü'l-Kürsî ve Bakara/2 sûresinin son iki âyetinin daha önce hiçbir peygambere indirilmeyip sadece Hz. Muhammed'e indirildiği yer almaktadır.⁷¹

Süyûtî'nin on beş İbn Akîle'nin yirmi dokuzun bölümde incelediği konunun başlıkları hemen hemen aynıdır. Konunun işlenişi baştan sona çok benzer fakat son taraflarda ikisinde de farklı rivâyetler var. Bir de İbn Akîle Süyûtî'de olmayan Hz. Peygamber hakkında inen âyetlerden bahseden bir alt başlık açmış ve burada birtakım ek bilgiler vermiştir.⁷²

3.1.17. Kur'ân'ın ve Sûrelerinin İsimleri

Kur'ân'ı incelediğimizde ve kaynaklara baktığımızda Kur'ân'ın birçok isminin olduğunu görmekteyiz. Nitekim Allah Teâlâ kendi kitabını "el-Kur'ân, el-furkân, el-kitâb, ez-zikir" isimleriyle anmaktadır. Muhammed Tâhir b. Âşûr (ö. 1973) ise Kur'ân'ın en meşhur isimlerini şöyle saymaktadır: Kur'ân, Tenzîl, Kitâb, Furkân, Zikr, Vahy, Kelâmullah.⁷³

1. Süyûtî'nin on yedi İbn Akîle'nin otuzuncu bölümde Kur'ân'ın isimlerini, otuz birinci bölümde ise sûrelerinin isimlerini incelemiştir. Şeyzele (ö. 494/1100) Kur'ân'ın elli beş ismi olduğunu söylemiş, Süyûtî bunları madde madde saymış,⁷⁴ İbn Akîle Süyûtî'de elli beş isimden sonraki yorumları tamamen almış, elli beş isimin geçtiği âyetleri daha sonra açıklamıştır. Karşılaştığımızda bölümlerin büyük oranda aynı olduğu görülmektedir.⁷⁵

Sûrelerin isimleri hakkında ise şu değerlendirmeler karşımıza çıkmaktadır. Süyûtî ve İbn Akîle'de girişteki rivâyetler birkaç farkla aynıdır. İkisi de birden fazla olan sûre

⁷⁰ en-Nahl 16/90, el-Araf 7/29, el-Ahkaf 46/13 bunlardan bazısıdır.

⁷¹ Suyûtî, *el-Itkân*, 1/112-113.

⁷² İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/356-360.

⁷³ Abdülhamit Birışık, "Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/417-418.

⁷⁴ Suyûtî, *el-Itkân*, 1/144-162.

⁷⁵ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/362-370.

isimleriyle ilgili alt başlık açmış. Fâtîha/1'nin isimlerini İbn Akîle ayrıntıya girmeden geçmiş, Süyûtî ise daha geniş açıklamıştır. Diğer sûrelerde de Süyûtî daha geniş rivâyetlere yer verirken,⁷⁶ sûrelerin isimlerinin tevkîflüğünün *ez-Ziyâde*'de tenbih başlığı altında Süyûtî'nin rivâyetleri ile aynı şekilde işlendiği görülmektedir. Sonunda müellif Süyûtî'de olmayan bazı kendi görüşlerini vermiş, burada sûrelere isim verilmesinde dikkat edilen dört hususu zikrederek bölümü tamamlamıştır.⁷⁷

3.1.18. Sûrelerin Başlarındaki Hurûf-ı Mukattaa

Kur'ân'da bazı sûrelerin başında bazen tek harf bazen de birden fazla harfin (en çok beş) bir araya gelmesiyle oluşan rumuzlara “Hurûf-ı Mukattaa” denilmiştir. Âlimlerin çoğunluğunun görüşüne göre hurûf-ı mukattaa müteşâbih âyetlerdendir. Bunlar manasını ancak Allah'ın bilebileceği sırlardır. Bazı âlimler bu harflere mâna vermeye çalışmışlar, ancak bu harflerle ne kastedildiğini sadece Allah bilebileceği kanaatine ulaşmışlardır. Bu harfler Kur'ân'ın 29 sûresinin başında bulunur.⁷⁸

İbn Akîle bu konuyu otuz dördüncü bölümde işlemiştir. “Süyûtî bu bölümü müstakil olarak zikretmedi.” demiştir. *el-İtkân*'i incelediğimizde kırk üçüncü bölüm olan “Muhkem-Müteşâbih” içerisinde alt başlık olarak yer verildiğini görmekteyiz.⁷⁹ Her iki müellif de bu harflerin bazı kelimelerin sembolleri olduğu, ya da belli sayı değerleri olup bazı tarihlere işaret ettiği gibi birçok bilgiyi sıralamışlardır. Rivâyetler büyük oranda ortaktır.⁸⁰

3.1.19. Kur'ân'ın İndiği Yedi Harf

Tefsir ilminde el-Ahrufü's-Seb'a tamlaması Kur'ân'ın kendisiyle indirildiği yedi harf anlamında kullanılmaktadır. Ancak farklı kuvvet derecesine sahip rivayetler sebebiyle buradaki yedi harfin neye delalet ettiği hususu üzerinde ittifak edilememiştir. Bu yedi harften ne kastedildiğine dair farklı görüşler vardır. Bunların bazıı kuvvetlidir bazıı zayıftır. Kuvvetli olan görüşlerden bazıları şunlardır: 1-Yedi harf, Arap kabilelerinden yedisinin dilidir. 2-Yedi harften maksat aynı anlama gelen çeşitli lafızların yedi vechidir. 3-Yedi harfle kastedilen yedi vecihtir. Zayıf olan görüşler ise şunlardır: 1-Yedi harften maksat nâsîh, mensûh, umûm, husûs, mücmel, mübeyyen ve müfesserdir. 2-Emir, nehiy, taleb, duâ, haber, istihbâr ve zecr'dir. 3-Va'd, va'îd, mutlak, mukayyed, tefsir, te'vil ve i'râb'tır. Bu görüş sahipleri kendisine konu ile ilgili hadîsleri dayanak alırlar. Bu hadîslerden biri Hz. Ömer'in Peygamber efendimizden naklettiği “Kur'ân yedi harf üzere nazil olmuştur. Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse onu okuyun.” şeklindeki hadîsidir. Âlimler buradan yedi harfin okuyuşla ilgili bir şey olduğu fikrini çıkarmışlardır.⁸¹

⁷⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/149-162.

⁷⁷ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/374-394.

⁷⁸ Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usulü*, 130-134.

⁷⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, 2/22-32.

⁸⁰ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/454-469.

⁸¹ Zürcânî, *Kur'ân İlimleri Menâhilü'l-İrfân Tercümesi* (Menâhilü'l-İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân), 1/240;

Süyûtî'nin on altıncı bölümün içerisinde alt başlık olarak incelediği konuyu İbn Akîle otuz beşinci bölümde aynı başlıkla ele almıştır. Süyûtî Kur'ân'ın nâzil olduğu yedi harf konusunda İbn Nakîb'in (ö. 698/1298) tefsir mukaddimesinde yer alan otuz beş görüş ileri sürmüş olup, tamamı ez-Ziyâde'de mevcuttur. Yine Kur'ân'ın yedi harf üzerine indiği ve bunların manası konusundaki on altı farklı rivâyet her iki eserde de yer almaktadır.⁸² Konunun giriş ve gelişme kısımlarında iki eser de benzerlik göstermektedir ancak rivâyetler konusunda takdim te'hir söz konusudur. Süyûtî son kısımda "Hz. Osman Mushafı ve Yedi Harf" başlığı açmış ancak ez-Ziyâde'de bu konu geçmemektedir. Bunun yerine İbn Akîle Süyûtî'de olmayan Mâverdi (ö. 450/1058), Ebû'l-A'îlâ (ö. 569/1173) ve Ahvezi'den bazı ilave rivâyetlere yer vermiştir.⁸³

3.1.20. Kur'ân'ın Cem'i ve Tertibi

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerîm Peygamber efendimizin sağlığında vahiy kâtipleri tarafından yazıya geçirilmiş, birçok kişi tarafından ezberlenmiş, ancak kitap haline getirilmemiş ve sûreler belli bir sıraya konulmamıştı. Kur'ân her ne kadar kitâbeten derlenmemiş olsa da tilâveten derlenmişti.⁸⁴ Hz. Ebû Bekir zamanında 12/633 yılında meydana gelen Yemâme savaşında birçok hafız sahabenin şehit düşmesi üzerine Kur'ân'ın zâyî olacağından korkulması üzerine Zeyd b. Sâbit başkanlığında bir heyet görevlendirilmiştir. Hz. Zeyd başta Peygamberin yapmadığı bir işe girişmekten çekindi. Fakat sahabelerin ısrarı ve gerekçelerinin makul gelmesi sebebiyle görevi kabul etti. Yazılan Kur'ân âyetleri iki şahitle beraber getirmek kaydıyla yazıya geçirilerek "İmam Mushaf" denilen ilk nüsha oluşturulmuştur.⁸⁵ Bu ilk nüshanın tertibinin nasıl olduğu konusunda bazı âlimler "tevkîfidir" derken bazıları "ictihâdîdir" demişlerdir. Âyetlerin tevkîfiliği konusunda ittifak vardır, ancak surelerin tevkîfiliği konusunda ihtilaf vardır.⁸⁶

Süyûtî'nin on sekiz İbn Akîle'nin otuz yedinci bölümde incelediği konunun başlıkları aynıdır. Süyûtî konunun girişinde "Kur'ân üç merhaleden toplanmıştır." demiş ve bu aşamaları geniş rivâyetlerle açıklamıştır. Bu bilgiler ez-Ziyâde'de yer almamaktadır. İbn Akîle doğrudan âyetlerin tertibi bölümüne geçmiştir. Bu bölüm ikisinde de büyük oranda aynıdır. Süyûtî'nin konunun girişinde verdiği bazı bilgileri İbn Akîle ondan rivâyet ederek bölümün ortalarında vermiştir. Süyûtî ve İbn Akîle'nin Hâkim en-Nîsâbûrî'nin (ö. 405/1014) Müstedrek'teki tasniften yaptıkları rivâyetlerde farklılıklar vardır.⁸⁷

İbn Akîle Süyûtî'nin "Teksir Edilen Nüshalarının Adedi" başlığını "Faide" diye başlıklandırmıştır. Yine Süyûtî'nin "Sûrelerin Âyet Sayılarına Göre Taksimi" bölümünü de

Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usulü*, 92-93; Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü*, 125-128.

⁸² Süyûtî, *el-Itkân*, 1/130-143.

⁸³ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/472-497.

⁸⁴ Keskiöğlü, Osman, *Kur'ân Tarihi*, 152.

⁸⁵ Demirci, *Kur'ân Tarihi*, 117-124; Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usulü*, 65-70; es-Salih, *Kur'ân İlimleri*, 70-75.

⁸⁶ Zerkeşi, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, 1/256-259; Süyûtî, *el-Itkân*, 1/80-83.

⁸⁷ Süyûtî, *el-Itkân*, 1/163-180.

aynı şekilde isimlendirmiştir. İbn Mes'ûd'un ve Übey b. Kâ'b'ın mushafalarının tertibine iki müellifte aynen eserlerinde yer vermişlerdir. Süyûtî'nin eserinde “Sûrelerin Âyet Sayısına Göre Taksimi” başlığı altındaki 12 görüş İbn Akîle'de “Faide” başlığı altında zikredilmiştir. Yine Süyûtî'de aynı bölümdeki 5 başlık İbn Akîle'de “Faide” başlığı altında verilmiştir.⁸⁸

3.1.21. Sûrelerin, Âyetlerin, Kelimelerin, Harflerin Sayısı

Kur'ân'daki sûre, âyet, kelime ve harflerin sayısı ulemanın bu kavramlara verdikleri manaya göre değişiklik göstermektedir. İttifak edilen sayılar olduğu gibi ihtilaf edilenleri de vardır. Genel kabule göre sûre sayısı 114'tür. Ancak Enfâl/8 ve Tevbe/9 sûrelerini bir kabul edenlere göre 113 sûredir. Âyet sayısının altı binin üzerinde olduğunda ittifak vardır, ancak ne kadar üzerinde olduğunda ihtilaf vardır. Kelimelerinin sayısının da 77000 üzerinde olduğuna dair birkaç farklı görüş vardır. Harflerin sayısına dair bir milyonun üzerinde olduğu görüşü varsa da bazı âlimler harfleri saymanın bir hikmetinin olmayacağı görüşünü serdetmiştir.⁸⁹

Süyûtî'nin on dokuz İbn Akîle'nin otuz sekizinci bölümde ele aldığı konunun başlıkları aynıdır. Birbirinden farklı birkaç rivâyetin dışında içeriğin birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. Süyûtî “Kur'ân'ın Sûrelere Ayrılışındaki Hikmet” başlığı açmış, İbn Akîle ise “Faide” başlığı altında aynı bilgileri vermiştir. Âyetlerin sayısı başlığı da aynı şekilde işlenmiştir. Süyûtî “Sûrelerin Kısımları” başlığını açmış, İbn Akîle ise oradaki tasnifi Süyûtî'nin alt başlığındaki bilgiyi naklederek “Erbaûn” başlığı altında vermiştir. Süyûtî “Besmele ve Hurûf-ı Mukattaanın Âyet Olup Olmadığı, Âyetlerin Sayı ve Fâsılları İle İlgili Fıkhi Hükümler” başlıklarında bir takım bilgiler vermiş, İbn Akîle ise bu konulara değinmemiştir. Süyûtî de İbn Akîle de “Kelimelerin Sayısı, Harflerin Sayısı” başlıklarını açmışlar, fakat farklı rivâyetlerle bilgiler vermişlerdir. Son olarak *el-İtkân*'da “Kur'ân'da Mevcut Yarımalar” başlığı bulunmakta ancak bu başlık *ez-Ziyâde*'de yer almamaktadır.⁹⁰

3.1.22. Mushafın Noktalanması ve Harekelenmesi

Hız. Ebû Bekir zamanında kitap haline getirilen, Hız. Osman zamanında çoğaltılan Kur'ân-ı Kerîm'de nokta ve harekeler bulunmuyordu. Emevîler dönemine geldiğinde Arap olmayanların İslam'la tanışması neticesinde Kur'ân'a nokta ve hareke konulma ihtiyacı doğmuştur. Bu konuda hareke yerine geçen ilk noktaları Ebû Esved ed-Düelî (ö. 69/688) koydurmuş, Irak valisi Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî (ö. 95/713) ise Yahyâ b. Ya'mer (ö. 129/746)'e emir vererek noktalama işaretlerini koydurmuştur. Bugünkü hareke ve noktaların oluşmasını sağlayan ise Halil b. Ahmed'dir (ö. 175/791).⁹¹

Süyûtî'nin yetmiş altıncı bölümün içerisinde alt başlık olarak, İbn Akîle'nin ise ellinci bölümde incelediği konunun başlıkları benzerdir. Süyûtî “Kur'ân'ın Yazım Şekli ve Âdabı”

⁸⁸ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 2/6-35.

⁸⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/183-196.

⁹⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, 1, 183-196; İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 2/38-73.

⁹¹ Demirci, *Tefsir Usulü*, 110-112; Subhi es-Salih, *Kur'ân İlimleri*, 92-100.

ismini vermiş, İbn Akîle ise yukarıdaki ismi vermiştir. Akîle'nin müstakil bölüm oluşturduğu konuyu Süyûtî alt başlıklarda incelemiştir.⁹² Rivâyetlerde benzerlikler vardır, fakat İbn Akîle'nin daha farklı ve genişçe açıkladığı görülmektedir.⁹³

3.1.23. Mushaf Yazımının Adabı

Müslümanların sayısı arttıkça Kur'ân mushaflarının çoğaltılması ihtiyaç haline gelmiştir. İlk dönemlerden itibaren Kur'ân'a çok önem verildiği için, onun yazılacağı yerler, malzeme, kalem ve yazı şekillerine azamî önem verilmiştir. Bu konudaki kurallar ilgili hadîslerden de yararlanılarak sistemli bir hale getirilip bu işle uğraşanlara öğretilmiştir. Örneğin “yazının açık ve okunaklı olması, mushafın küçük boy olmaması, kalemin düzgün olması, besmelenin ‘sin’ harfinin uzatılarak yazılması” gibi kurallar vardı.⁹⁴

Süyûtî'nin yetmiş altıncı İbn Akîle'nin elli birinci bölümde incelediği konunun başlıkları benzerdir. Süyûtî'de “Yazma Şekli” bölümü ziyadedir.⁹⁵ Mushaf yazımının adabı bölümü ikisinde de aynıdır.⁹⁶ Süyûtî diğer başlıklara da yer vererek konuyu genişletmiştir.

3.1.24. Kur'ân'ın Hâfızları ve Râvileri

Süyûtî'nin yirmi İbn Akîle'nin elli ikinci bölümde incelediği konunun başlıkları aynıdır. Giriş bölümünde her iki müellifte yaklaşık olarak aynı bilgileri vermiştir. Süyûtî “Resûlullah'ın Sağlığında Ezberleyenler” başlığını atmış ayrıntılı bilgi vermiş,⁹⁷ İbn Akîle ayrı bir başlık açmadan rivâyetlerin bir kısmını aktarmıştır.⁹⁸

3.1.25. Meşhur Kurrâ ve İsimleri

İlk zamanlarda yazı yazacak malzemenin de kıtlığından Kur'ân yazıya geçirilemiyordu. Ancak sahabe onu duyar duymaz ezberliyordu ve okuyup öğretmekte de meşhur olan sahabeler vardı. Dört halife, İbn Mes'ûd, İbn Abbas, Ebû Hüreyre, Hz. Âişe (r. anhüm) bunlardan bazısıdır. Daha sonra kıraat ilmi teşekkül etmiş ve kıraat-ı seb'a ve aşere imamları bu ilmi sistemleştirmişlerdir.⁹⁹

Süyûtî'nin yirminci bölümde alt başlık içerisinde, İbn Akîle'nin elli üçüncü bölümde incelediği konunun başlıkları aynıdır. Süyûtî başta meşhur kurrâ ile ilgili rivâyetleri, şehirlere göre meşhur kurrâyı, yedi kıraat imamı ve râvilerini saymıştır.¹⁰⁰ İbn Akîle ise on dört meşhur kıraat imamı ve kısaca hayatları hakkında bilgi vererek konuyu

⁹² Suyûtî, *el-İtkân*, 2/482-483.

⁹³ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l- İhsân*, 3/6-17.

⁹⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, 2/480-482.

⁹⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, 2/469-478.

⁹⁶ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l- İhsân*, 3/20-28.

⁹⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/198-206.

⁹⁸ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l- İhsân*, 3/30-40.

⁹⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/205-206.

¹⁰⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/205-206.

genişletmiştir.¹⁰¹ Yine Süyûtî'nin yirminci bölümde kısaca saydığı kıraat imamlarının râvilerini İbn Akîle elli dördüncü bölümde saymış ve kısaca künyelerini vermiştir.¹⁰² İbn Akîle elli beşinci bölümde kıraat imamlarının diğer râvilerini de zikretmiş ancak bu bölüm Süyûtî'de yer almamaktadır.¹⁰³

3.1.26. Kur'ân'ı Ezberlemenin ve Öğretmenin Keyfiyeti

Kur'ân'ın sonraki kuşaklara aktarılması için ezberlenmesi ve başkalarına öğretilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda ezberlemenin sisteminin nasıl olacağı, mahreçler, tecvid kuralları, okuyuş şekilleri gibi hususlar kıraat âlimleri tarafından sürekli geliştirilerek sistemli hale getirilmiştir.

Süyûtî'nin otuz dört İbn Akîle'nin yetmiş birinci bölümde incelediği konunun başlıkları aynıdır. Süyûtî konuyu dokuz başlıkta incelemiş,¹⁰⁴ İbn Akîle giriş kısmındaki Kur'ân'ın ezberlenmesi ile ilgili bölümü aynen aktarmış, bir de Kur'ân öğretme karşılığı ücret almanın câizliği konusunda alıntı yapmış, bunun dışında Süyûtî de olmayan bazı ilave bilgilere bu bölümde yer vermiştir.¹⁰⁵

3.1.27. Kıraatları Topluca Almanın Keyfiyeti

Selef kurrâsının kıraatları birbirine karıştırmayıp her râvi için ayrı hatim yaptıkları rivâyet edilir. Yani bir kıraat imamının okuyuşunu Kur'ân'ın tamamına uygulayıp diğer okuyuşları zikretmemeye ferdî usul denirmiş. Daha sonraki dönemlerde ise Kur'ân'daki bir kelimenin okunuşuna dair farklı rivâyetlerin peş peşe okunması usulü uygulanır hale gelmiş, buna da kıraatleri topluca okuma yani cem etme denmiştir.¹⁰⁶

Süyûtî'de otuz dördüncü bölüm olan “Kur'ân'ın Ezberlenmesi ve Öğretilmesinin” içerisinde alt başlık olarak, İbn Akîle'de yetmiş ikinci bölümde ele alınan konunun başlıkları benzerdir. İçeriklerde düşük oranda benzerlikler görülmekte olup, sadece başlıklar birbiriyle aynıdır. İbn Akîle rivâyetlerinin çoğunu el-Kastallânî'nin (ö. 923/1517) *Letâifü'l-İşârât* adlı eserinden aktardığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁷

3.2. Kur'ân'ın Mahiyeti Ve Tarihiyle İlgili Konular Bakımından *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*'da Ziyâde Olan Bölümlerin Değerlendirmesi

İki eserdeki ilgili bölümleri karşılaştırdığımızda on bir tanesinin Muhammed b. Akîle'nin Süyûtî'den farklı olarak eserine kattığı yeni bölümler olduğu görülmektedir.

¹⁰¹ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 3/42-56.

¹⁰² İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 3/60-72.

¹⁰³ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 3/74-82.

¹⁰⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/276-287.

¹⁰⁵ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 3/326-334.

¹⁰⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/282-283.

¹⁰⁷ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 3/336-346.

Ancak bunlardan bazılarının *el-Itkân*'da başka bölümler içerisinde geçtiği tespit edilmiş olup gerekli değerlendirmeler aşağıda yapılmaya çalışılacaktır.

3.2.1. Kur'ân'ın Hakikatinin Ne Olduğu

Kur'ân kelimesinin hangi kökten türediği konusunda farklı görüşler vardır. Bu görüşler kelimenin hemzeli veya hemzesiz yazıldığı kabul edilse göre ikiye ayrılır. Kelimenin hemzeli olduğunu iddia eden *ez-Zeccâc* (ö. 311/923) ve *Lihyânî* (ö. 215/830) gibi âlimler, O'nun "fu'lân" vezninde "toplamak" manasına gelen bir sıfat olduğunu söylemişlerdir. Hemzesiz olduğunu iddia eden *Ebü'l-Hasen Eş'arî*'ye (ö. 324/936) göre bir şeyi diğerine yaklaştırmak anlamına gelen "k-r-n" fiilinden türemiştir. Kur'ân'ın terim anlamı içinse çok farklı tanımlar yapılmıştır.¹⁰⁸Burada daha fazla ayrıntıya girilmeyecektir.

Bu bölüm *el-Itkân*'da yer almamaktadır. *ez-Ziyâde*'de bu konu birinci bölüm olarak ele alınmıştır. İbn Akile burada Kur'ân'ın tanımını şöyle yapmıştır: "Kur'ân, mecaz olmaksızın hakikat üzere Mushafımızda yazılı olan, manasının hakikati sinelerimizde mecaz değil gerçek olarak korunmuş, işitilen lafızların harfleriyle dilimizle okunan, mahlûk olmayan bizzat ayakta duran Allah Teâlâ'nın kelimidir." Daha sonra bu tanımın açıklamalarına geçmiş, özellikle "mecaz değildir" kısmı üzerindeki rivâyetlere ayrıntılı olarak yer vermiştir.¹⁰⁹

3.2.2. Kur'ân Vahyi ve Vahyin Hakikati

İbn Akile eserinde Süyûtî'nin bu bölümü *el-Itkan*'da zikretmediğini öne sürmektedir. *ez-Ziyâde*'de ikinci bölüm olarak yer alan konuyu incelediğimizde farklı rivâyetlerle karşılaşmakla beraber bazı ortak bilgilere de rastlamaktayız. *el-Itkân*'ı incelediğimizde on altıncı bölüm olan Kur'ân'ın indiriliş şekli kısmında, İbn Akile'nin Süyûtî 'den atıflar yaparak rivâyetlerine yer verdiğini görmekteyiz.¹¹⁰ İbn Akile belki de müstakil bölüm olarak yer almadığını kastetmektedir.

3.2.3. Peygambere Vahiy Ne ile Başladı?

Vahiy Hz. Peygamber'e değişik şekillerde gelmiştir. Sâdık rüya, Cebrâil'in getirmesi, perde arkasından vahyedilmesi bunlardan bazılarıdır. Başlıktan sanki ilk inen vahyin ne olduğu ile ilgili bir bölümmüş gibi anlaşılıyor, ancak burada işlenen konu vahyin geliş şekilleridir.

Bu bölüm *el-Itkan*'da yer almamaktadır. İbn Akile eserin dördüncü bölümünde bu konuyu işlemektedir. Vahyin başlangıcının rüya yoluyla olduğunu ifade ederek sâdık rüya ile ilgili hadîs rivâyetlerini sıralamıştır. "Sâdık rüya, nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüzdür", dedikten sonra tek tek bu cüzleri sıralamıştır. Son olarak Hz. İbrâhim ve Hz.

¹⁰⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 31-32; Demirci, *Tefsir Usulü*, 66-68; es-Salih, *Kur'ân İlimleri*, 13-15.

¹⁰⁹ İbn Akile, *ez-Ziyâde ve'l- İhsân*, 1/102-104.

¹¹⁰ Süyûtî, *el-Itkân*, 1/126.

Yûsuf'un gördükleri rüyalarla ilgili âyetleri, rüya yoluyla vahye örnek göstererek konuyu nihayetlendirmiştir.¹¹¹

3.2.4. Vahiy İnerken Hz. Peygamber'in Hâli

Vahiy aşkın bir kaynaktan bir beşer olan Hz. Peygamber'le kurulan ilahi bir bağıdır. Hz. Peygamber daha önce hiç karşılaşmadığı bu olay karşısında ilk başlarda büyük şaşkınlık yaşamıştır. Vahiy gelirken Hz. Peygamber'in vücudunda durumun ağırlığından kaynaklı bir kısım değişiklikler meydana gelmekteydi. Yanında bulunan ashâb zamanla bu değişiklikleri kavradı ve vahyin gelişini anlar hale geldiler.¹¹²

İbn Akîle bu konuyu beşinci bölümde işlemiştir. Müellifimiz Hz. Peygamber'in vahiy gelirkenki haliyle ilgili hadîs rivâyetleriyle konuya başlamıştır. Hz. Peygamber'de vahiy gelirken görülen terleme, titreme, yüz kızarması gibi fiziki değişiklikler ile ilgili rivâyetleri sıralamıştır. Yine vahyin ağırlığının mahiyeti konusunda bilgiler vermiş. Vahyin ağırlığından devenin çökmesi, Peygamberimizin elini dizine koyduğu adamın hali ve üzerinin örtülmesini istemesi ile ilgili rivâyetlerle bölüm sona ermektedir.¹¹³

3.2.5. Hz. Peygamber'in Vahiy Gelirken Onu Ezberlemekteki Acelesinin Keyfiyeti

Hz. Peygamber Cebrâil kendisine vahiy getirdiğinde unutmamak için hızlıca tekrar edip ezberlemeye çalışıyordu. Allah Kur'ân'ı koruma altına aldığı başka bir âyetle ifade etmiş ve Resulünü bu konuda uyarmıştır. Kıyâme/75 sûresinde bu durum şöyle açıklanmıştır: *“Onu zihnine bir an önce kaydetmek için, okumada acele etme. Onu zihninde toplayıp okumanı sağlama işi bize aittir. O halde onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et. Sonra onu anlatmak elbette bize aittir.”*¹¹⁴

İbn Akîle bu konuyu altıncı bölümde işlemiştir. Müellif, Hz. Peygamber'in vahyin gelişinde sırasında dilini hareket ettirmesinden bahseden Kıyâme/75 Sûresi 16-19. âyetlerle ilgili hadîs rivâyetleriyle başlamış, daha sonra konuyla ilgili değişik tefsirlerden aldığı bilgileri sıralayarak devam etmiştir. Yine konuyla ilgili A'lâ/87 Sûresi 6-7. âyetler hakkındaki rivâyetleri de aktarmış, aralarda kendi görüşlerini de zikretmiştir. Unutma ve yanılma arasındaki farka işaret edilerek bölüm nihâyete erdirilmiştir.¹¹⁵

3.2.6. Kur'ân'ın Nüzûlü İnzâli ve İnzâl-Tenzil İlişkisi

Âlimlerin ekseriyeti Kur'ân-ı Kerîm'in 610 yılında Ramazan ayında kadir gecesinde indirilmeye başlandığı kanaatindedir. Ancak bazı âlimler Duhân/44 sûresi 6.âyette geçen *“Biz onu mübarek bir gecede indirdik.”* ifadesinde berat gecesinin kastedildiğini beyan etmişlerdir. Böyle olunca Kur'ân'ın iki nüzûlü ortaya çıkmaktadır. Birincisi levh-i

¹¹¹ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l- İhsân*, 1/122-131.

¹¹² Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 47.

¹¹³ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l- İhsân*, 1/134-142.

¹¹⁴ el-Kıyâme 75/16-19.

¹¹⁵ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l- İhsân*, 1/144-150.

mahfûzdan dünya semasına indirilişi, buna inzâl denmiştir. İkincisi ise dünya semasından Hz. Peygamber'in kalbine indirilişi, buna da tenzil denmiştir.¹¹⁶

İbn Akîle bu konuyu sekizinci bölümde işlemiştir. Müellif genelde bölümlerin başında, “Bu bölüm Süyûtî’de de vardır.”, ya da “Süyûtî bu bölümü zikretmedi.”, şeklinde açıklamalar yapmıştır. Bazen de burada olduğu gibi hiçbir bilgi vermemiştir. Ancak yaptığımız incelemede *el-İtkân*’da on altıncı bölümde alt başlık olarak bu konunun işlendiğini ve benzer rivâyetlerin kullanıldığı görülmektedir. Fakat İbn Akîle muhtemelen Süyûtî’nin de kullandığı kaynakları doğrudan referans olarak aldığından *el-İtkân*’dan pek bahsetmemektedir. Yine İbn Akîle *el-İtkân*’da yer almayan, nüzûl, inzâl ve tenzil kelimeleriyle ilgili bazı dilsel tahlillere yer vermiştir.¹¹⁷

3.2.7. Kur’ân’ı İlk Kim Getirdi?

Kur’ân Allah tarafından Hz. Peygamber’e indirilmiştir. Vahiy bazen doğrudan Resulullah’a iletilmiş, bazen de aracı bir melek vasıtasıyla gönderilmiştir. Genel kabule göre vahiy meleği olarak Cebrâil bilinir. Cebrâil Kur’ân’da “Cibrîl, Rûhulkuds, Rûhulemîn, Rûh ve Resul” şeklinde beş farklı isimle ifade edilmiştir.¹¹⁸ Ehl-i sünnet âlimlerine göre Cebrâil Kur’ân’ı bizzat Allah’tan dinleyerek almıştır. Ancak bu dinlemenin mahiyeti tam olarak bilinmemektedir. Cebrâil’i asli şekliyle bir tek Hz. Muhammed görmüştür. Peygamberliği boyunca yaklaşık yirmi altı bin defa vahiy getirmiştir.¹¹⁹

İbn Akîle bu konuyu on birinci bölümde işlemiştir. Girişte “Süyûtî bu bölümü zikretmedi.” demiştir. Bu bölümde Peygamberimize kırk yaşında nübüvvet verildiği, Peygamberliği boyunca İsrâfil’in yanında olduğu, O’na kelimeleri ve eşyayı öğrettiğini, vahyi ise Cebrâil’in getirdiğini, ilk vahiy gelirken yaşanan olayları, Cebrâil’in durumunu, vahyin kesilmesi sürecini ve bunlarla ilgili rivâyetleri aktarmıştır.¹²⁰ *el-İtkân*’ı incelediğimizde on altıncı bölümde konu ile ilgili ortak rivâyetlere rastlanmaktadır,¹²¹ fakat İbn Akîle konuyu daha farklı işlemiştir.

3.2.8. Kur’ân’ın İndirildiği Gün ve İlk Vahiy Geldiğinde Hz. Peygamber’in Yaşı

İbn Akîle bu konuyu on ikinci bölümde işlemiştir. “Süyûtî bu bölümü zikretmedi.” demiştir. Müellif buradaki bilgileri büyük oranda Şâmî’nin (ö. 942/1536) *es-Sîretü’ş-Şâmiyye* adlı eserinden aktarmıştır. İbn Akîle Kur’ân’ın indiği gün ve ayla ilgili farklı rivâyetleri sıralamış. Bunun yanında Tevrat, İncil ve Zebûr’un da Ramazan ayında indiğine dair

¹¹⁶ Zürkânî, Kur’ân İlimleri Menâhilü’l-İrfân Tercümesi (Menâhilü’l-İrfân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân), 1/80-86; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 42-43.

¹¹⁷ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve’l-İhsân*, 1/160-163.

¹¹⁸ Abdülbâki, M. Fuad, el-Mu’cemu’l-Müfehres li Elfazil’l-Kur’âni’l-Kerîm, İstanbul, 1990, Cebrâil md.

¹¹⁹ Mennâ’ el-Kattân, Mebâhis fî ‘ulûmi’l-Kur’ân, Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 2015, II. Baskı, 35; Zürkânî, Menâhilü’l-İrfân, 1/48; Yusuf Şevki Yavuz - Zeki Ünal, ‘Cebrâil’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/203.

¹²⁰ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve’l-İhsân*, 1/174-177.

¹²¹ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/129.

rivâyetleri zikretmiştir. Son olarak vahiy geldiği zaman Peygamberimizin yaşı hakkındaki bilgileri sıralamış, burada Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesi ile ilgili görüşlere de yer vermiştir.¹²²

3.2.9. Vahyin Kesilmesinin Süresi ve Hikmeti

Arapça bir tamlama olarak “fetretü'l-vahy” vahyin kesilmesi anlamına gelmektedir. Sözlüklerde fetret kelimesi “duraklama, kesintiye uğrama, zayıflama, sükûna erme, gevşeme ve gevşeklik, kırgınlık, fersizlik, takatsızlık, zaaf ve inkıta” anlamlarına gelmektedir.¹²³ İslam âlimleri arasında ilk inen âyetlerin Alak/96 sûresinin ilk beş âyeti olduğu konusunda ittifak vardır. İlk âyetlerin nüzûlünden sonra bir müddet vahiy kesilmiş, bu olaya fetretü'l-vahy denilmiştir. Vahyin kesildiği bu dönemin müddeti hakkında ise farklı görüşler vardır. İfk hâdisesinden sonra da vahyin kesildiğine dair rivâyetler vardır. Daha sonra vahyin gelişi tekrar devam etmiştir.¹²⁴

İbn Akîle bu konuyu on üçüncü bölümde ele almıştır. “Süyûtî bu bölümü zikretmedi.” demiştir. Müellif burada vahyin kesildiği süreye dair olan iki buçuk sene, kırk gün, on beş gün ve üç gün ile ilgili rivâyetleri sıralamış. Daha sonra kendi görüşünü dayanaklarıyla beraber, diğer görüşlerin kabul edilemeyeceğini de gerekçeleriyle beraber zikretmiştir. Daha sonra vahyin kesilmesinden önce ve sonra gelen âyetler hakkındaki rivâyetlere yer vermiş. Son olarak da vahyin kesilmesinin hikmetinin ne olabileceğine dair dört görüşü zikrederek bu bölümü sonlandırmıştır.¹²⁵

3.2.10. Kur'ân'ın İndiği Yerler

Kur'ân-ı Kerîm yaklaşık yirmi üç yılda nazil olmuş, âyetler genel olarak hicreti dikkate aldığımızda vahyin ilk on üç yılı Mekke'de sonraki on yılında Medine'de indirilmiştir. Ancak bu büyük şehirlerin dışında Peygamberimiz seferde iken âyetlerin kendisine indiği başka mekânlar da vardır. Gelen âyetler, hitap ettiği kişiler ve bu farklı mekânlarda yaşanan olaylar da Kur'ân'ın indiği yerlerin önemini artırmıştır.¹²⁶

İbn Akîle bu konuyu on yedinci bölümde işlemiştir. “Süyûtî bu bölümü müstakil olarak zikretmedi.” demiştir. *El-İtkân*'ı incelediğimizde ikinci bölüm olan “Hadarî-Seferî” içerisinde bu konuya değindiğini görmekteyiz.¹²⁷ Ancak muhtevasına baktığımızda farklı oldukları anlaşılmaktadır. “Hadarî-Seferî” konusunu müellifimiz yirmi birinci bölümde müstakil olarak zaten işlemiştir. Süyûtî âyetleri mukimken veya yolculukta iken inmelerine göre tasnif ederken, İbn Akîle âyetlerin indikleri şehirlere göre tasnif

¹²² İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/190-193.

¹²³ İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, Dâru Sâder, ty., 5/43; Zebîdî, Muhammed b. Muhammed, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Thk., Komisyon, Dâru'l-Hidâye, byy., bty., 8/292.

¹²⁴ Subhi es-Salih, *Kur'ân İlimleri*, 35.

¹²⁵ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, 1/196-201.

¹²⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 57.

¹²⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/53-63.

yapmıştır. Taif, Cuhfe, Beytül- Makdis, Hudeybiye, Mina, Arafat, Usfan, Tebük bu şehirlerden bazılarıdır.¹²⁸ Kanaatimizce *ez-Ziyâde*'deki tasnif farklılık arz etmekte ve bu bölüme müstakil olma niteliği kazandırmaktadır.

3.2.11. Kur'ân'ın Yazı Şekli

Hz. Peygamber nâzil olan Kur'ân âyetlerini hızlıca tekrar ederek ezberler, hemen vahiy kâtiplerine yazdırıp, namazlarda da okuyarak koruma altına alırdı. Kendisini okuma yazma bilmediği için vahiy kâtipleri yazma görevini yerine getirirdi. Kur'ân ilk etapta Arap toplumuna indiği için dili Arapça'ydı. Arapça yazı ve dil kaideleri de Kur'ân'ın doğru anlaşılması için büyük önem arz ediyordu.¹²⁹

İbn Akîle bu konuyu kırk altıncı bölümde işlemiştir. Müellif bu bölümün *el-İtkân*'da yer alıp almadığı konusunda bir şey söylememiştir. İçeriğini incelediğimizde Süyûtî'nin eserinde yetmiş altıncı bölümde alt başlık içerisinde yer aldığını görmekteyiz. Müellif Arapça yazı kaidelerini örneklerle beraber maddeler halinde sıralamış, sonra bu kurallara uymayan istisnâlara da örnekler vermiştir.¹³⁰

İbn Akîle bu konuda eser yazarları zikretmiş, sonra Arapça'nın nasıl oluştuğunun tarihi sürecinden bahsetmiştir. Bunun yanında diğer Peygamberler'in konuştuğu ve yazıda kullandığı diller hakkındaki rivâyetlere yer vermiştir. Daha sonra Kur'ân'ın Arapça dışında bir dilde yazılmasının câiz olup olmadığı konusuna değinmiştir. Harflerin sesleri ve yazılması arasındaki fark, hareketler, yazı kâideleri ve Kur'ân'da yer alış şekillerinin örnekleri Müellifin bu bölümde ele aldığı diğer konulardır.¹³¹ Süyûtî de benzer konuları işlemiş ancak ele alış tarzları ve yararlandığı kaynaklar farklıdır.

Sonuç

İbn Akîle eserini yazarken *el-İtkân* üzerine ziyâde bir çalışma yaptığını ifade etmiş ve bölümleri yazarken *el-İtkân*'da yer alıp almadığı hakkında bazı açıklamalar yapmıştır. Bazen "Süyûtî bu konuyu zikretmedi, bazen bu konuyu müstakil olarak zikretmedi." demiş, bazen de hiçbir açıklama yapmamıştır. *El-İtkân* ve *ez-Ziyâde ve'l-Ihsân*'da Kur'ân'ın mahiyeti ve tarihiyle ilgili ortak olarak yer alan yirmi altı bölüm tespit edilmiştir. Bu bölümlerde yaptığımız incelemede (on bir tanesinde) İbn Akîle'nin konuyu daha kapsamlı ve fazla örnekle ele aldığı, (on başlıkta) da Süyûtî'nin daha geniş bilgiler verdiği ortaya çıkmıştır. Beş tanesinde de iki müellifin aynı kaynaklardan alıntılar yaparak neredeyse aynı bilgileri verdiği tespit edilmiştir.

İbn Akîle'nin eserini *el-İtkân*'dan farklı kılan kanaatimizce Kur'ân'ın mahiyeti ve tarihiyle ilgili bölümleridir. Makalemizin ikinci ana başlığında konuyla ilgili *ez-Ziyâde ve'l-*

¹²⁸ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l- İhsân*, 1/520-523.

¹²⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 60; Demirci, Muhsin, Kur'ân Tarihi, İFAV, İstanbul, 2012, s. 75-76.

¹³⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/469-479.

¹³¹ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l- İhsân*, 2/424-484.

İhsân'da yer alan ancak *el-İtkân*'da yer almayan bâblar ele alınmıştır. Yaptığımız değerlendirmede burada da on bir başlık karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan beş tanesinde İbn Akîle “Süyûtî bu konuyu zikretmedi, ya da müstakil olarak ele almadı.” demektedir. Ancak *el-İtkân*'ı incelediğimizde başka bablar içerisinde alt başlık olarak konunun ele alındığı tespit edilmiştir. Bunun yanında altı tane başlık ise İbn Akîle tarafından ziyâde olarak ortaya konulmuş ve *el-İtkân*'da olmayan bilgilere yer verilmiştir. Bazı bablarda ise aynı ya da benzer başlıklarla konu ele alınmasına rağmen muhtevanın ve kaynakların tamamen farklı olduğu dikkatimizi çekmiştir. Bu hususlar da ilgili bölümlerin sonunda zikredilmiştir.

Sonuç olarak her iki müellifin de aynı konuları ele alırken benzer kaynakları ve bilgileri kullanmaları muhtemel ve olasıdır. Ancak kanaatimizce değerlendirmeye esas olan bölümler açısından İbn Akîle'nin Süyûtî'den daha kapsamlı bilgiler verdiği ortaya çıkmaktadır. Belki de İbn Akîle Süyûtî'den uzun yıllar sonra yaşadığı için kendi dönemine kadar olan te'lifatı cem edip, kendi birikimini de ortaya koyarak kapsamlı bir eser meydana getirmiştir. Bunun sebepleri ve iki eserin tam manasıyla karşılaştırılmasının ayrı bir araştırma konusu olacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça | References | مصادر

- Abdûlbâki, M. Fuad, el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, İstanbul, 1990, Cebrâil md.
- Bağdatlı, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârîfin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*. 2 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arabî, t.y..
- Birişik, Abdulhamit. *Muhammed b. Akîle ve Eseri ez-Ziyâde ve'l- ihsân fi ulûmi'l- Kur'ân'ı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990.
- Birişik, Abdulhamit. "İbn Akîle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/304-306. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Birişik, Abdulhamit. "Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/417-418. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Birişik, Abdulhamit. "Ulûmu'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/132-135. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, el-Câmi'u's-Sahîhu'l-Muhtasar. thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dâru İbn Kesîr, Beyrût, 1987.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988.
- Demirci, Muhsin. "Esbab-ı Nüzûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/360-362. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü*. İstanbul: Marmara ilahiyat Vakfı Yayınları, 2006.
- Demirci, Muhsin. *Kur'an Tarihi*. İstanbul: İFAV, 2012.
- Durmuş, Ali. *Ehl-i Sünnet Akâidi*. Ankara: İksad Yayınevi, 2022.
- Ebu Zeyd, Nasr Hamid. *İlâhi Hitabın Tabiatı -Metin Anlayışımız ve Kur'ân İlimleri Üzerine*. Çev. Mehmet Emin Maşalı. Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2001.
- İbn Akîle, Cemâluddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *ez-Ziyâde ve'l- İhsân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. Riyad: Merkez-i Tefsir li'd-Dirasati'l-Kuraniyye, 2015.
- İbn Teymiyye, *Mukaddime fi usûli't-tefsîr*, Dımaşk, 1936.
- Keskioğlu, Osman. *Kur'ân Tarihi*. İstanbul ts.
- Kevserî, Muhammed Zâhid. *Fıkhü Ehlil'Irâk ve Hadîsuhum*. Kâhire: Dâru'l-Basâir, 1430/2009.
- Mennâ' el-Kattân, Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2015.
- Murâdî, Muhammed Halîl b Alî. *Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karni's-sânî aşer*. 4 cilt. Bulak: el-Matbâatu'l-Mîriyye el-Âmire, 1301.
- Salih, Subhi. *Kur'ân İlimleri*, çev. M. Sait Şimşek. Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2008.
- Serinsu, Ahmet Nedim. *Kur'ân ve Bağlam*. İstanbul: Şûle Yayınları, 2012.
- Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-Itkân fi Ulumi'l-Kur'ân*. Riyad: Mektebetü Maarife, 1996.
- Tuğberk, Yavuz. "Sûreler Arasındaki Bağlamsal Yönler -Mekkî Sûreler Özelinde-". *UMDE Dini Tetkikler Dergisi* 5/2 (Aralık/December 2022), 240-261.
- Yusuf Şevki Yavuz - Zeki Ünal "Cebrâil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/202-204. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, Menâhîlü'l-İrfân, Matbaatü İsâ el-Bâbî elHalebî, yy, ts.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, Kur'an İlimleri Menâhîlü'l-İrfân Tercümesi (Menâhîlü'l-İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân), Çev. (Doç. Dr. Halil Aldemir, Yrd. Doç. Dr. Ramazan Şahan), Bekâ Yayıncılık, İstanbul 2015.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed, Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs, Thk., Komisyon, Dâru'l-Hidâye, byy., bty.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. et-Tefsir ve'l-Müfessîrûn. Mısır: Dâru'l-Hadis, 2005.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh. *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- Zirikî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris. *el-A'lâm*, 8 cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002.